

## ПЛАН ЗАНЯТТЯ № 1

Вид заняття: семінар.

Тип заняття: семінар класичний.

Тема: Філософська думка в Україні.

Мета заняття: навчальна: ознайомити студентів з християнством, як світовою релігією, з його віровченням та культом; навчити студентів розуміти основні процеси становлення християнства;

виховна: виховувати власну світоглядну позицію студентів, розвивати їх духовні інтереси;

розвивальна: розвивати уміння шукати спільне та відмінне в різних релігіях; аналізувати та систематизувати вивчене.

Методи: доповідь, диспут.

Матеріально-технічне забезпечення: зошити, підручники, дошка.

Література: основна:

1. Аблєєв С. Філософія в схемах і таблицях. – М., Вища школа, 2004.
2. Андрущенко В. Історія соціальної філософії. – К., Тандем, 2000.
3. Арутюнов В. Філософія (навч-метод. посібник для самостійного вивчення). – К., КНЕУ, 2001.
4. Бичко І. Філософія: курс лекцій. – К., 2003.
5. Бичко А. Історія філософії. Підручник. – К., Либідь, 2001.
6. Бойченко І. Філософія історії. – К., 2000.
7. Герасимчук А., Тимошенко З. Курс лекцій з філософії. – К., 1999.
8. Огнев'юк В., Утюж І. Філософія. Історія філософії. – К.: Грамота, 2010.

Додаткова:

1. Горlach М. Філософія: підручник. – Харків, 2000.
2. Горський В. Історія української філософії. Навч. посіб. – К., 2001.
3. Єрмоленко Є. Комунікативна практична філософія. Підручник. – К., 1999.
4. Надольний І. Філософія: посібник. – К., 2004.

5. Петрушенко В. Основи філософських знань. Посібник. – К., Новий світ, 2003.
6. Філософський енциклопедичний словник. – К., 2002.
7. Щерба С. Філософія: короткий виклад. Навчальний посібник. – К., Кондор, 2004.

### **Структура заняття**

I. Організаційна частина.

II. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань. (3 хв.)

III. Актуалізація опорних знань. (3 хв.)

Християнство є однією з найбільших світових релігій, має близько 1,5 млрд. прихильників, що складає приблизно 20% населення земної кулі. Воно поширене в усіх країнах світу, а домінує серед населення в Європі, Америці, Центральній та Південній Африці, Австралії. Християни складають переважну більшість населення в найбільш розвинених країнах, що дозволяє їм справляти значний вплив на перебіг політичних і соціально-культурних світових подій. Протягом майже 2 тис. років існування народів християнство впливало на розвиток їхньої культури, певною мірою визначало історичну долю окремих народів. Християнство є також однією з найбільш розвинених в ідеологічному плані монотеїстичних релігій.

IV. План заняття.

1. Виникнення та еволюція християнства. (10 хв.)

Християнство виникло в I ст. н. е. у східних провінціях Римської імперії. Римська імперія на той час була великою рабовласницькою державою, соціально-політичний лад якої знаходився у глибокій кризі, що обумовлювало посилення експлуатації рабів, загострення соціально-класових суперечностей і призводило до численних повстань і війн рабів проти рабовласників. Але виступи рабів, як і поневолених народів, щоразу завершувалися поразкою. Це вело до втрати впевненості у своїх силах та віри в можливість подолання соціального зла, викликало почуття приреченості, безперспективності. Серед рабів і поневолених народів поширювалися

песимістичні настрої, відчай та безнадійність, а як наслідок цього — пошуки спасіння й порятунку від зла в надії на допомогу небесних сил, божого рятівника. Цьому сприяло й те, що в умовах деградації суспільства, апатії й деморалізації досить поширеними були віра в диво, екстази, видіння. Свідомість знедолених людей ставала дуже сприйнятливою до містико-релігійних ідей та уявлень, що було живильним ґрунтом для засвоєння християнського месіанського віровчення.

Перші християнські громади з'явилися серед населення єврейської діаспори у другій половині I ст. н. е. Об'єднання їх відбувалося під впливом запозиченої з іудаїзму ідеї спасителя, месії, посланця Бога, який мав прийти і спасти пригноблених і знедолених. Ця ідея стала популярною також серед рабів, старців, жебраків та інших верств населення. Згодом віра в спасителя, месію стала одним із джерел міфу про Христа (Христос – по-єврейськи Месія, грец. переклад – Помазаник. Ім'я Ісус – Спаситель).

Відомо, що перші християнські громади не мали сталої організації. Вони були розрізнені, діяльність їхня зводилася до розспівування молитов на релігійних зібраннях і спільних трапезах. Не було професійного духовенства, єдиного християнського віровчення і культу. Навіть більше, християни зазнавали від Римської держави утисків, переслідувань і навіть масового знищення протягом майже всього II ст.

## 2. Еволюція християнства. (15 хв.)

Наприкінці II – на початку III ст., долаючи гостру боротьбу між окремими сектами й течіями, християнські громади об'єдналися навколо великих міст імперії – Александрії, Карфагена, Рима та ін. Єпископи цих міст, які очолювали церкви своїх провінцій, стали називати себе митрополитами. Так поступово складалася церковна організація християнства, а її ідеологія набувала дедалі більшого поширення серед римських громадян. У 313 р. імператор Константин видав едикт (указ) про надання християнству офіційної рівності з усіма релігіями, а 324 р. – оголосив християнство державною релігією.

Ще на початку III ст. керівники християнських громад збирали локальні, помісні собори для вирішення питань догматики і культу. У 325 р. за ініціативою і під головуванням імператора Константина відбувся I Вселенський собор в місті Нікея (Мала Азія). На Нікейському соборі було затверджено "Символ віри" (у першій редакції) – стислий виклад основних догматичних положень християнства, який мав об'єднати єдиним віровченням розрізнені громади. Собор визначив також час святкування Пасхи, засудив єресь. Зазначимо, що православна церква визнає рішення лише семи Вселенських соборів. Римсько-католицька церква називає Вселенськими і 14 наступних соборів, що їх скликала сама. У VI ст. в християнстві склалася церковна організація з центрами патріаршств: Рим, Константинополь, Александрія, Антіохія та Єрусалим.

З IV ст. еволюція християнства визначалася історичною долею Римської імперії. Відомо, що 330 р. імператор Константин переніс столицю імперії у свою колонію на Сході – Візантію. У 395 р. імперія розпалася на Західну (Рим) і Східну (Константинополь). Германські племена 476 р. остаточно зруйнували Західну імперію. Східна імперія, відома як Візантійська, стала найбільшою феодальною державою і проіснувала до 1453 р. Отже з IV ст. визначилися два центри християнства: західний – у Римі та східний – у Візантії. Таке співіснування центрів, із різними соціально-політичними умовами, часто спричиняло церковні конфлікти між ними. Так, у VII – VIII ст. візантійські імператори, самовільно привласнивши право очолювати церкву, вважали за можливе міняти не лише східних патріархів, а й західного главу християн. Після VII Вселенського собору відносини між ними загострилися внаслідок дискусії про сходження Святого Духа тільки від Бога-отця чи й від Бога-сина, як уважала західна церква. Суперечки досягли кульмінації в 60-х рр. IX ст., коли було піддано анафемі папу Миколу I і патріарха Фотія. Нарешті, в XI ст. знову спалахнула суперечка про верховенство у християнстві, що призвела 1054 р. до повного розмежування і розколу християнства на дві церкви: західна прибрала назву римо-

католицької (тобто вселенської, римо-всесвітньої), а східна (греко-візантійська) стала називатися ортодоксальною (правовірною, православною), з додаванням терміна "кафолічна" (всесвітня).

У ті часи християнство поширювалося на теренах Європи. Король германського племені франків хрестився 496 р., хоча інші германські племена залишалися язичниками до кінця VIII ст. Християнізація англосаксів, які вторглися на територію Британії, почалася наприкінці VI ст. У VI ст. християнська церква утвердилася в Іспанії, Грузії. У VII – IX ст. прийняли християнство слов'яни Південної та Центральної Європи: У другій половині X ст. ввійшли до християнського світу Угорщина і Данія, наприкінці X ст. – Швеція, Норвегія і Київська Русь (988 р.)

В еволюції західного і східного християнства також не було єдності ні за віровченням, ні за організацією. У XVI ст., в період Реформації, від католицизму відійшла частина віруючих, яка утворила протестантський рух, на основі якого потім склалися різноманітні протестантські церкви. Починаючи з XVII ст. всередині католицизму та окремих православних церков (приміром, російської) виникали численні секти і течії, окремі з них існують і досі. Взагалі християнство зараз переділене на три великі течії; католицизм, православ'я і протестантизм, які різняться ідеологією та організацією.

### 3. Віровчення християнства. (15 хв.)

Богословська думка вважає християнське віровчення наслідком пропаганди вчителя Ісуса Христа, який, власне, й започаткував християнську релігію. Історична наука, посилаючись на новозавітні тексти, не дає нам повної інформації про образ Ісуса Христа, його проповідницьку діяльність. В «Апокаліпсисі» християнське божество не назване своїм іменем, воно не має нічого спільного з земним проповідником і вчителем (Об., 5:6; 12:1; 12:5). У Посланнях апостола Павла образ Христа подано абстрактно. Це – Бог, який втілювався в людину, Боголюдина: народився на землі від земної жінки, був страчений і воскрес. Але де, коли та за яких умов він народився, залишається

невідомим, зокрема для апостола Павла (Дії, 10:38 – 42). Виразний портрет мандрівного проповідника є лише в Євангеліях від святого Матвія та святого Луки, які подають біографію Ісуса Христа (Мт., 1 – 5, 27 – 28; Лк., 2 – 6, 23 – 24). Але закінченого історичного образу Христа, заснованого на фактографічному матеріалі, немає навіть тут.

Сучасна історична наука нагромадила чимало даних, які свідчать про тривалий період формування християнського віровчення, його багатоступеневий характер творіння. Попервах становлення християнського вчення відбувалося на підвалинах іудаїзму: біблійна традиція визнається як своєрідна передісторія християнства, а «П'ятикнижжя» Мойсееве, «Книга псалмів», Пророцькі книги та ін. увійшли до християнського канону як Старий Заповіт. Бог християн – це єдиний, живий і особистий «Бог Авраамів, і Бог Ісаків, і Бог Яковів» (Мт., 22:32). Христос і апостоли моляться в іудейських храмах, виконують обряд обрізання та ін., що належить робити побожному іудею. Християнство запозичило з іудаїзму моральні заповіді, вчення про кінець світу і віру в настання Небесного Царства, християнський міф про прихід на землю месії Ісуса, його страждання і смерть стали спокутою людських гріхів. Водночас християни сформулювали нові ідеї (особистого безсмертя і загробної відплати), що були невідомі іудеям.

Християнське вчення має й філософські джерела, зокрема вчення єврейського філософа Філона Александрійського (25 до н. е. – 50 н. е.): про те, що Бог-отець виступає творцем ідей, душі, світу, а посередником між Богом і людьми є Світовий розум, Логос; про природжену гріховну сутність людини; про необхідність урятування душі через аскетизм і страждання; про Логос (слово) як месію, спасителя. Дуже сильно вплинуло на християнську ідеологію філософське вчення стоїка Сенеки (4 до н. е. – 65 н. е.): про рівність людей перед Богом; про врятування душі як мети життя; про любов до ворогів та ін. Особливо вартісними для християнства були моральні повчання Сенеки про те, що людина має бути покірною, смиренною,

витриманою, розсудливою, відмовлятися заради спасіння душі від земних радощів і насолод.

На формування культу в християнстві досить великий вплив, окрім іудаїзму, зробили численні східні культури, насичені містичними ідеями, зокрема культ перського бога сонця Мітри (святкували 25 грудня), культу богів Осириса, Адоніса та ін., які вмирили та воскресали (відзначалися свята в дні весняного рівнодення), культу та обряди давньоримської політеїстичної релігії.

Та все ж християнство було новою релігією, яка мала оригінальні за новизною ідеї та ідеали. Насамперед це ідея Боголюдини – Спасителя Ісуса Христа, який страждав і віддав життя, спокутуючи гріхи людства. Ідеал людини, яка страждає за інших, уперше в історії античної культури дозволив підняти голос на захист знедолених, страждених і поневолених людей. Християнська мораль пронизана людяністю, гуманізмом, оскільки формувалась як альтернатива аморалізму, що поширився в період занепаду рабовласницького Риму.

На основі ідейних джерел християнства Біблії (Старого й Нового Заповітів), рішень Вселенських соборів, Святого переказу (твори церковних авторитетів) було вироблено й затверджено «Символ віри», що складається з 12 догматичних положень:

вірити в єдиного Бога, який існує в трьох іпостасях: Бог-отець, Бог-син і Бог – Дух Святий (християнська свята Трійця);

- догмат про боговтілення, згідно з яким Христос, залишаючись Богом, народився від Діви Марії;
- догмат про спокуту, відповідно до якого Христос своїм стражданням і смертю на хресті спокутував гріхи людей;
- догмат про воскресіння, за яким через три дні після страти Христос воскрес та був серед людей іще 40 днів;

- догмат про вшестя зобов'язує людей вірити, що після воскресіння Христос потім піднісся на небо до Бога-отця, але повернеться на землю під час другого пришествя;
- догмат про віру в безсмертя душі;
- догмат про існування пекла і раю;
- догмат про небесну відплату за богоугодне життя на землі;
- догмат про віру в єдину святу, соборну та апостольську церкву;
- догмат про визнання необхідності хрещення;
- догмат про воскресіння мертвих;
- догмат про прихід вічного Царства Небесного для праведників і вічних мук для грішників.

#### 4. Християнський культ. (15 хв.)

Найважливішими з християнських обрядів є сім таїнств.

До них належать:

- хрещення (прилучення до християнства засобами обливання чи занурення у воду);
- миропомазання (надання хрещеному Святого Духа через змащування освяченим маслом — миром його тіла);
- покаяння (сповідь, каяття віруючого за його гріхи перед священником);
- причащення (куштування хліба й вина, що символізують тіло і кров Христа);
- шлюб (здійснення в храмі церковного шлюбу, вінчання);
- священство, або ординація (єпископське висвячення на церковнослужителя);
- маслосвяття, або соборування (помазання єлеєм тяжко хворої або вмираючої людини).

Важливим елементом християнського культу є також богослужіння – сукупність церемоній та обрядових дій, звернених до Бога з метою отримати від нього милість. У християнстві існують кола:

- річного богослужіння (порядок відправлення богослужінь протягом року);
- тижневого богослужіння (порядок відправлення служб на кожний день тижня;
- добового богослужіння (складається з 9 служб: вечірніх і нічних – вечірня, завечірня, опівнічна й ранішня, та денних – першої, третьої, шостої та дев'ятої години).

Серед культової практики у християнстві досить поширені молитви, тобто звернення віруючих до Бога (їх образів чи святих предметів) із проханням послання їм блага та відвернення зла. Молитва – це своєрідна форма заклинань у формі прохань та благань, якими супроводжуються майже всі релігійні церемонії. Вони бувають колективні (групові) або індивідуальні, їхні тексти подаються у відповідних молитовниках.

Поширені в християнстві і вшанування реліквій, тобто певні магічні дії навколо визначених церквою сакральних предметів. Найвідоміші у християнстві – вшанування ікон (зображення), образ Бога, святих та інших сакральних істот – об'єктів вшанування, хреста (встановлений у IV ст. символ страждання і смерті Ісуса), мощей (нетлінні мощі святих, тобто людей, які вшановуються церквою) та ін.

## 5. Християнство в Україні. (15 хв.)

Загальна атмосфера толерантності, віротерпимості, яка мала місце в Київській Русі, була не лише передумовою вільного розвою на її теренах релігійного розмаїття, а й сама віротерпимість, як соціально-психологічний феномен, живилася, закріплювалася множинністю співіснуючих релігійних напрямів.

Дух релігійної нетерпимості, навіть при переході українського православ'я під юрисдикцію Московської патріархії, був дуже слабо виражений в Україні. Адже саме тут знаходили притулок старообрядці, прихильники раціоналістичних і містичних сект, які зросли на ґрунті російського православ'я, представники різних єретичних рухів, вигнанці за

віру. Саме в Україні започаткували свої общини протестантські віросповідання.

Український вчений, церковний діяч І. Огієнко, який глибоко вивчав історію, культуру, релігію, складові менталітету українського народу, твердив, що «український нарід і українське духовенство завжди ставилось терпимо до всіх іновірців та чужинців і ніколи не виявляли до них збільшеної нетерпимості». Безперечно, цьому слугувало й те, що природна терпимість українців як своєрідна іпостась їхнього характеру підсилювалася культурно-гуманістичними впливами Західної Європи. Україна, як відомо, перебувала в «силовому полі» європейських реформаційних рухів.

Активну боротьбу за свободу релігії як «першоелемента будь-якого здорового церковного, державного і суспільного життя» вели старообрядці, які, пройшовши через страшні гоніння, приниження, вимагали свободи совісті не лише для себе, а й для інших віросповідань.

Вагомий внесок у популяризацію ідей свободи совісті, віросповідання здійснили І.Я. Франко, а згодом М.С. Грушевський, який наголошував, що «церква має бути відділена від держави, духовенство таким чином виходить з-під усяких формальних впливів її й перестає бути державним урядовцем тої чи іншої релігії...».

Боротьба за свободу релігії, свободу совісті, яка відбувалася в Росії, мала свою специфіку, вона була взаємопов'язана з боротьбою, спрямованою на ліквідацію монархії, союзу держави та православної церкви. Революційні події 1905 р. змусили царський уряд розпочати роботу над новою редакцією законів, що стосувалися проблем свободи релігії. 17 квітня 1905 р. був виданий указ «Про зміцнення основ віротерпимості», який певною мірою зменшив релігійні утиски, проте не ліквідував їх основи. Проблеми релігійної свободи, реформи віросповідної політики активно обговорювалися на засіданнях Державної Думи Росії чотирьох скликань, вносилося чимало проектів з цих питань, однак вони так і не були прийняті. Росія продовжувала жити без юридично гарантованої свободи совісті.

Тільки після лютого 1917 р. Тимчасовим урядом було прийнято ряд постанов, декретів, які скасовували віросповідні обмеження. У липні 1917 р. був опублікований закон «Про свободу совісті», в якому остання розглядалася як свобода віросповідань, як віротерпимість. Були відмінені найбільш одіозні норми законів Російської імперії з релігійних питань. Терпимі й гонимі віросповідні напрями одержали широкі права. Однак держава, як і раніше, тримала під контролем діяльність релігійних організацій. Принцип «позаконфесійності держави», як і сама цілісна віросповідна реформа, не були доведені до логічного завершення.

Упродовж семи десятиліть (за незначним винятком 1917 – 1927 рр.) демократичні за своїм змістом принципи свободи совісті в умовах тоталітарної системи, активної боротьби Комуністичної партії проти релігії та церкви залишилися лише деклараціями; на практиці свобода совісті, свобода віросповідань, і особливо, свобода церкви, повністю обмежувалися.

Законодавчі акти, зокрема законодавство про культу від 8 квітня 1929 р., були дискримінаційними щодо релігійних організацій. Наприкінці 20-х років масового характеру набули адміністрування щодо релігійних організацій і віруючих, процеси форсування «ліквідації релігії», репресії стосовно служителів культу, закриття церков. За період 1918 – 1936 рр. відбулося різке зменшення культових приміщень порівняно з дореволюційним періодом: в СРСР їхня кількість становила лише 28,5 %, а в Україні – 9 %. Ці процеси продовжувалися і в подальші періоди історії радянської доби. Суперечності між конституційними гарантіями свободи совісті й практикою їх реалізації продовжували поглиблюватися.

V. Контроль рівня знань студентів.

(15 хв.)

1. Які витоки християнства?
2. Проаналізуйте умови формування християнства.
3. Які християнські догмати вам відомі?
4. Схарактеризуйте особливості Київського християнства.
5. Розкажіть про Ісуса Христа як центральну постать християнства.

6. Що вам відомо про християнство в Україні?

VI. Підведення підсумків.

(4 хв.)

Попервах християнство було лише однією з месіанських сект іудаїзму. Але наприкінці I ст. до християнських громад вступали й неєвреї, яким була близькою ідеологія християнства – ідеї гріховності, спасіння, спасителя, месії. У II ст., незважаючи на гоніння християн з боку влади, їхні громади поширилися на всю територію Римської імперії, в їхній структурі з'явилися постійні посадові особи – диякони та єпископи, які відграли провідну роль у питаннях догматики і культу.

Паралельно становленню ідеології християнства відбувалося формування християнського культу, сукупності особливих ритуалів, обрядів і дій. Унаслідок цього процесу в християнстві склалася досить розгалужена система різноманітних свят, постів, жертвоприношень, поклонінь, молитов, богослужінь, таїнств, релігійних треб тощо, обґрунтованих вірою в надприродне та регламентованих віровченням, церковними канонами», останні зафіксовані в богослужбових книгах.